

Les dones i l'exercici del poder

Maria de la Fuente Vázquez

Programa Ciutats i Persones

Col·leccions CiP

Articles Feministes

número 7, 2010

Institut de Ciències Polítiques i Socials
Adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona

Col·lecció d'Articles Feministes

Aquesta col·lecció d'articles digitals és un espai de reflexió sobre els èxits i els reptes feministes a la Catalunya d'avui. Es tracta d'una col·lecció no periòdica d'encàrrecs a persones expertes sobre temes candents pel feminisme; articles acadèmics curts baixats a l'anàlisi pràctic de la realitat i l'actualitat.

Autora

Maria de la Fuente Vázquez és llicenciada en filosofia i doctoranda al departament de Ciència Política de la UAB. S'ha especialitzat en teoria política feminista i política local amb perspectiva de gènere. Ha estat presidenta de Dones amb Iniciativa, tècnica de dones i joventut a la Federació de Municipis de Catalunya i directora del Programa Ciutats i Persones de l'ICPS.

Situació actual

Dues preguntes generals envolten la qüestió de les dones i l'exercici del poder. La primera fa referència a les conseqüències que té per a les mateixes dones i per a la justícia social el fet que elles (com a grup social) no tinguin el mateix accés al poder que els homes (com a grup social). És a dir: per què aquesta manca d'accés és un problema polític. La segona qüestió té a veure amb quines conseqüències tindria que elles tinguessin accés al poder, és a dir, si l'exercirien de forma diferent. Val la pena analitzar les dues preguntes de forma separada, per poder orientar millor algunes possibles propostes d'actuació en aquest àmbit.

En relació a l'impacte social de la manca poder en femení cal preguntar-se, primer de tot, de quin poder estem parlant. El poder polític -partidista o institucional- és el més visible, aquell on s'hi ha intervingut políticament amb més decisió, i que ha acollit els debats més encesos (com el de la paritat)¹. També és l'àmbit sobre el qual més recerca acadèmica s'ha dut a terme². Però, si volem preguntar-nos per l'impacte social del desapoderament femení, aquesta no és l'única esfera en la qual hauríem de fixar-nos. Malauradament resulta més complexe tenir una imatge de conjunt sobre qui té el control del poder en altres esferes de la vida social.

De fet, totes les relacions humanes tenen (actualment o en potència) dimensions de poder³: incloses les relacions familiars, laborals i les xarxes socials. Així, el poder a la vida

¹ Encara que la proposta de la discriminació positiva s'ha anat fent extensiva a institucions no estrictament polítiques però sí dependents del control democràtic –com poden ser diversos cossos de la funció pública, comitès i tribunals en relació amb reconeixements institucionals, grups assessors de les administracions, etc-. El debat sobre les quotes ha centrat gran part de l'atenció acadèmica i social, tot i que "presència" i "poder" no són, ni de bon tros, la mateixa cosa.

² Hi ha una relativament nodrida literatura sobre dones i política, que abasta des de l'obra ja clàssica de Pippa Norris i Joni Lovenduski (1995) *Political Recruitment: Gender Race and Class in the British Parliament* Cambridge University Press; fins a aportacions més recents que exploren un enfocament neoinstitucionalista feminista (Mona Lena Krook i Fiona Mackay, eds. 2011. *Gender, Politics, and Institutions: Toward A Feminist Institutionalism*. New York: Palgrave), o des de l'àmbit de l'anàlisi de les polítiques públiques, amb un enfocament d'anàlisi de marcs de polítiques (Lombardo, E., & Meier, P. (2009). *Power and Gender: Policy Frames on Gender Inequality in Politics in the Netherlands and Spain*. *Journal of Women, Politics & Policy*, 30(4), 357. Al nostre país destaquen els treballs pioners de Edurne Uriarte i Arantxa Elizondo (1998). *Mujeres y política*, i en l'actualitat el treball de Tània Verge, de qui destaquem (2009) *Dones a les institucions polítiques catalanes: el llarg camí cap a la igualtat (1977-2008)*, ICPS.

³ La idea que el poder és a tot arreu va ser desenvolupada per Michel Foucault i ha pres una nova dimensió gràcies a la seva incorporació al debat feminista, tot incorporant els elements psicològics, especialment amb l'obra de

quotidiana i, particularment, el poder dins la institució familiar ha estat un objecte central d'estudi de teòriques i sociòlogues feministes, i algunes han arribat a mostrar com aquest condiciona els poders propis de l'esfera pública. En aquest sentit una aportació feminista cabdal va ser la realitzada a partir dels anys 70, quan es va conceptualitzar *el patriarcat* com un ordre d'opressió o dominació vers les dones de caire universal i on l'esfera domèstica juga un paper fonamental⁴. Més enllà d'aquest desenvolupament teòric, i de forma més recent, s'ha realitzat certa recerca empírica sobre gènere i poder en àmbits com l'economia productiva, el món de la comunicació, l'acadèmia, la cultura, o la judicatura, entre d'altres. Però resta pendent una tasca de revisió i actualització teòrica que ens permeti donar sentit al conjunt. Una conceptualització teòrica sobre gènere i poder actualitzada hauria de ser capaç de determinar quines similituds i vincles hi ha entre els poders a les diferents esferes socials i, al mateix temps, hauria de poder explicar les transformacions que aquestes esferes estan experimentant així com la seva notable diversitat, tot fugint d'una imatge excessivament monolítica i simplificadora. En segon lloc, aquesta revisió hauria de fer front a les diferències entre les pròpies dones (i entre els homes) en el seu accés al poder, i implicaria el reconeixement que hi ha dones que exerceixen poder i que subordinen a altres. En tercer lloc, aquesta teoria hauria de proveir d'eines a la investigació empírica, excessivament centrada en la presència femenina en els llocs de presa de decisió, però que oblida que *presència* (formal) i *poder* (efectiu) són coses ben diferents.

A falta de l'esmentada teoria, a continuació s'apunten algunes dades sobre l'exercici del poder només a tres àmbits claus, per la seva influència en totes les esferes de la vida quotidiana: els mitjans de comunicació, els poders econòmics i l'esfera política. Una breu repassada a algunes xifres ens donarà, si no una imatge completa de la situació al nostre país, sí una intuïció clara de l'abast del problema.

Judith Butler. (Veure per exemple Butler, Judith. *Mecanismos psíquicos del poder: teorías sobre la sujeción*. Universitat de València, 1997). Des de diversos punts de vista, autors com Steven Lukes, Pierre Bourdieu, Luisa Muraro o Nancy Hartsock també han realitzat la tasca d'ampliar les nocions més clàssiques, centrades en l'individu i situades a l'esfera pública, sobre el poder.

⁴. Es considera que hi ha dues obres clàssiques del feminisme radical de segona onada que defineixen el patriarcat: Millett, Kate. (1970) [2010]. *Política sexual*; Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex; the case for feminist revolution*. New York, Morrow. Càtedra. Posteriorment la noció de patriarcat ha tingut diversos desenvolupaments, com per exemple, Hartsock, Nancy (1983). *Money, sex, and power*. New York: Longman, Walby, Sylvia (1990). *Theorizing patriarchy*. Basil Blackwell, MacKinnon, Catharine A. (1995) *Hacia una teoría feminista del Estado*. Madrid: Universitat de València, Jónasdóttir, Anna G. (1993) *El poder del amor*. Universitat de València, 1993.

A l'àmbit econòmic, segons l'Institut de la Mujer⁵ el 97,2% dels directius de les empreses de l'IBEX35 són homes, i als consells de direcció ho són un 89,9%. El percentatge de dones a la direcció executiva de les empreses no arriba al 7% de dones⁶. A Catalunya, El 6,4% de dones catalanes ocupades són directives, front el 9,4% dels homes ocupats⁷. El Consell de govern del Banc d'Espanya té un 82% d'homes a les seves files. Els sindicats compten amb un 38,2% (CCOO) i un 35% (UGT) d'afiliades, mentre que les dones als seus comitès federals són un 23% (CCOO) i un 27% (UGT). L'executiva federal d'UGT, que compta amb un 46% de dones, representa l'excepció positiva sobre el poder a l'àmbit sindical, i CCOO compta només amb un 29% de dones en aquest òrgan. Als mitjans de comunicació, el Consell de Govern de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals compta amb un 25% de dones i el Consell Audiovisual de Catalunya compta amb un 20% de dones. Però aquests organismes compten amb un grau de control democràtic.

Els consells d'administració dels grans grups de comunicació tenen entre un 0% de dones (Recoletos i Grupo Zeta), un 6% Sogecable, i el 25% de Vocento; i als equips directius dels diaris hi ha un aplastant domini masculí (La Vanguardia: 83% d'homes, El País 90% , El Mundo 94%)⁸. A Catalunya, la direcció de programes a la televisió és exercida per homes en un 88% i a la ràdio en un 90%.⁹

A l'àmbit polític, malgrat la llei obliga a formar llistes paritàries en una relació d'un 40/60 de cada sexe en trams de 5 noms¹⁰, la paritat no ha arribat a les institucions. El Congrés de diputats compta amb un 64% d'homes i un 36% de dones, mentre al Parlament de Catalunya hi ha un 35,6% de dones i als ens locals catalans les electes són un 29,6%,

⁵ Vegeu www.inmujer.migualdad.es/mujer/mujeres/cifras/poder/poder_economico.htm

⁶ L'economia financera ha demostrat ser un àmbit cabdal de poder a les nostres societats, i sabem, per l'escassa informació disponible, que presenta un fort biaix de gènere en la seva composició i també en les seves pràctiques. Per aquest motiu és especialment alarmant al manca d'informació estadística pública i sistematitzada sobre aquest àmbit.

⁷ Font: Consell Superior de Cambres de Comerç, any 2000.

⁸ Vegeu Themis (2007) *Las mujeres y la toma de decisión en diversos ámbitos públicos y privados*. Disponible a www.mujeresjuristasthemis.org/inforthemis07_3.pdf

⁹ Fonts: Institut Català de les Dones i Comas, Dolors *Medios de comunicación, mujeres, políticas*. Conferència a FLACSO Ecuador, 2008

¹⁰ Veure *LEY ORGÁNICA 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*, a http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?id=BOE-A-2007-6115

percentatge que es redueix fins al 12,5% d'alcaldeses front un 88,5% d'alcaldes. Malgrat tot, a l'àmbit de la política institucional les dades espanyoles no són massa negatives comparades amb la resta de països del sud d'Europa; i Espanya compta en l'actualitat amb un consell de ministres paritari.

Com veiem, en general, són els espais polítics¹¹, amb processos de decisió centralitzats i amb cert nivell de control democràtic (ja sigui per la Llei d'igualtat o pel compromís que obliga un rendiment de comptes electoral) els que s'apropen al 40% de representació femenina, però amb l'excepció del consell de ministres, cap dels llocs de poder citats compten amb una representació femenina equivalent al pes de les dones a la societat.

Hi ha 4 grans tipus d'arguments per defensar que les dones han d'accedir a l'exercici del poder¹²: (1) És una qüestió de justícia i democràcia: si les dones constitueixen la meitat de la població han d'estar representades en la mateixa proporció en els llocs on es prenen les decisions que afecten a la població; (2) Si les dones i els homes tenen diferents experiències i interessos, ja siguin biològics o socialment construïts, tots aquests han de ser incorporats a l'agenda política, (3) De fet, aquesta inclusió reverteix en la millora de la naturalesa de l'esfera política, ja que implica la incorporació de talent i experiències valuoses per a l'esfera pública (4) La presència de dones té un impacte positiu en les polítiques de gènere dels partits o institucions democràtiques.

Els dos darrers punts ens porten a la segona pregunta: és l'exercici de poder femení diferent del masculí? La complexa resposta a aquesta segona pregunta no condiona la resposta a la qüestió de si haurien d'accedir més dones al poder, ja que el primer dels tres arguments és difícilment rebutible: alguna cosa està malament en una societat on les decisions significatives per a la població són sistemàticament fora de l'abast d'una part de la mateixa.

D'altra banda, predir com seria un govern on hi participessin dones i homes en peu d'igualtat i on les normes explícites i implícites patriarcals no existissin és un exercici impossible. Tot i això, hi ha estudis que afirmen que una major participació de les dones als

¹¹ En aquest cas per democràtics entenc fruit (directe o indirecte) de processos d'elecció ciutadana i sotmesos a la rendició de comptes a l'esfera pública.

¹² De fet, es refereixen al poder estrictament polític, i en concret a la representació femenina. Jo he extrapolat aquests arguments a la resta d'esferes de poder públic. Font: Verge, Tània (2009): Dones a les institucions polítiques catalanes: el llarg camí cap a la igualtat (1977-2008). ICPS

partits i les institucions reverteix en la inclusió de la igualtat de gènere a les agendes polítiques (temes com la violència de gènere, els drets sexuals i reproductius, drets vinculats al treball o la participació política)¹³. Aquest tipus d'estudis donarien suport a la hipòtesi que les dones tenen interessos que els són propis, i diferents – si no contradictoris – amb els dels homes.

La qüestió de si existeix una agenda política diferent i, sobretot, unes formes de fer política diferents, és força més complexa. A nivell sociològic existeixen petites diferències de gènere en relació als valors polítics, i algunes diferències més significatives pel que fa a com participen dones i homes, i sobretot, en l'inferior interès per la política per part de les dones. Aquest fet indicaria que les dones viuen (en major mesura que els homes) la política com una cosa allunyada de les seves preocupacions i on la seva capacitat d'incidència és escassa¹⁴. Aquesta distància entre la política i les dones pot ser estudiada com un indicador de certes mancances en la qualitat democràtica de la política tal i com es desenvolupa avui. La disminució d'aquesta distància passaria per obrir l'agenda política i els processos decisoris a les preocupacions i inclinacions participatives femenines. Però aquesta regeneració implica una incorporació als llocs de decisió de dones amb consciència que l'estandarització dels seus estils a l'exercici del poder vigent empobreix el valor afegit que el capital humà femení pot aportar a la millora de les organitzacions.

En aquest sentit, un estudi realitzat pel programa CiP-ICPS amb diverses líders municipals catalanes s'aproximava a la idea d'un "lideratge en femení" amb elements com "voler el poder per a transformar", també a "treballar més en xarxa i menys en jerarquies", "buscar consensos", "utilitzar l'empatia i la intel·ligència emocional", "valorar per sobre de tot el rigor, la credibilitat i la coherència", i també "traslladar els valors i motivacions que les dones ja treballen dins els moviments socials i organitzacions feministes a la política formal".

S'apuntava que el fet de ser dona és necessari però no suficient per incorporar aquests valors, que en bona part són aliens a l'exercici del poder polític avui. Així mateix s'apuntava

¹³ Per exemple: Tremblay, M: Do female MPs substantively represent women? Canadian Journal of Political Science, 1998; Norris, Pippa: The impact of electoral reform on women's representation, 2006, a www.palgrave-journals.com/ap; Citats a Martínez, Marta *Llibre blanc de les dones a la política*. Revista Nous Horitzons núm 186, 2007. Altres reflexions sobre aquesta temàtica són: *Dones les altres polítiques*. Pensament i l'Acció, núm 24. Fundació Nous Horitzons, 2006. Valcárcel Quirós, Amelia. *La política de las mujeres*. Universitat de València, 1997.

¹⁴ Vegeu: Liñeira, Robert. 2009. *La participació política i associativa de les dones i els homes a Catalunya. Diferències i similituds*. Barcelona: Direcció General de Participació Ciutadana. Generalitat de Catalunya.

que comencen a haver-hi alguns pocs homes que lideren en femení (és a dir que s'allunyaven de la forma tradicional masculina de fer política)¹⁵. Aquest fet és enriquidor no només per a la política sinó per al conjunt de la societat i indica que els valors i estils tradicionalment atribuïts a les dones comencen a tenir autoritat i que, en definitiva, el poder no és tan immodificable com podríem pensar.

Propostes d'actuació

Propostes¹⁶:

Acció positiva: L'acció positiva comprèn totes aquelles actuacions que garanteixen l'espai per a la participació en posicions de poder a col·lectius desfavorits estructuralment (en aquest cas: dones). Es tracta de mesures temporals i no indefinides, i es pot dir que a dia d'avui són l'únic mecanisme que s'ha mostrat vàlid a les institucions de les que tracta aquest article, per ampliar la presència femenina. Però l'acció positiva no és el darrer pas, sinó el primer (vegi's la resta de propostes).

*Específicament: a aquells grups, organitzacions o institucions compromeses amb l'acció positiva, hi hauria d'haver una supervisió de l'acompliment d'aquests compromisos amb capacitat sancionadores.

*Específicament: en el cas dels mitjans, la variable sexe s'ha d'introduir als estudis sobre pluralisme els mitjans de comunicació, que solen fixar-se en qüestions com quins són els partits, líders o organitzacions socials.

Modificar la circulació d'autoritat als espais col·lectius de poder. La manca d'autoritat de les dones en espais altament masculinitzats és un element clau (sinó

¹⁵ Veure: Gelambí, Mònica, de la Fuente, Maria, Freixanet, Maria, Rifà, Roser: *Fòrum de Polítiques Públiques sobre Mainstreaming de Gènere*. Informe final. ICPS – ICD. 2009. En procés d'edició i publicació a dins la Col·lecció Informes CiP de l'ICPS.

¹⁶ Aquestes propostes estan en bona part extretes de Comas, Dolors : *Medios de comunicación, mujeres, políticas*. Conferència a FLACSO Ecuador, 2008; Martínez, Marta *Llibre blanc de les dones a la política*. *Nous Horitzons* 186, 2007; Gelambí, Mònica, de la Fuente, Maria, Freixanet, Maria, Rifà, Roser: *Fòrum de Polítiques Públiques sobre Mainstreaming de Gènere*. Informe final. ICPS - ICD. 2009.

l'element bàsic) per a l'erosió del poder formal que tenen les dones avui. Cal trencar el cercle viciós entre la resistència institucional al canvi i la manca d'autoritat femenina (la paraula de les dones té menys valor perquè és diferent del que les normes implícites de la institució estableixen. Per tant aquestes normes implícites no canvien).

*Específicament: Aquesta autoritat requereix d'una tasca de formació i sensibilització de l'entorn (un *aprendre a escoltar diferent*).

*També és necessària la garantia d'elements materials per a dones amb poder formal, com un espai propi, pressupost i personal com a mínim iguals als dels homes amb responsabilitats de rangs similars.

*Cal minimitzar els espais informals de decisió.

*Maximitzar el rendiment de comptes amb paràmetres objectius i consensuats per trencar amb la circulació d'autoritat basada en les dinàmiques institucionals no consensuades.

Explicitar, sistematitzar i/o fer públics els criteris d'accés al poder vinculats a la meritocràcia, ja que solen estar esbiaixats a favor dels qui "ja són a dins".

*Específicament: la sistematització de criteris ha d'anar acompanyada de la visibilització de dones que els compleixen. Una opció és la creació de bases de dades d'expertes (com l'existent a l'Institut Català de les Dones), que trenca el mite que no hi ha prou dones qualificades per a exercir el poder en diversos àmbits.

Limitar la permanència en el temps als espais formals de poder. La limitació de mandats és l'instrument clau del qual disposem per evitar la desigualtat en la rotació de càrrecs – els homes tenen nivells de permanència excessivament alts, i les dones excessivament baixos – i, a més, facilita la permeabilitat dels espais on s'exerceix poder social en relació a la resta de la societat.

Modificar l'organització dels horaris a les institucions i espais de poder. És fals que les empreses, els mitjans i els partits només siguin gestionables des d'una dedicació exclusiva que obligui a triar entre aquestes i el desenvolupament d'una vida personal i familiar amb responsabilitats. No cal dir que aquests espais no s'organitzen conforme necessitats naturals impossibles de modificar, sinó conforme convencions explícites o tàcites entre els

seus membres. Cal que aquestes convencions s'ajustin a una major diversitat en la seva participació. És necessària la transformació de les empreses, els mitjans i els partits, al mateix temps que s'impulsa la corresponsabilitat masculina a les tasques domèstiques (és a dir: és necessària també la transformació de les famílies).

*Específicament: Cal incentivar (o fins i tot fer obligatori) que homes i dones amb poder s'acullin a drets laborals (reconeguts jurídicament o no, com en el cas de la política) vinculats a les càrregues familiars. Es tracta d'un risc individual de pèrdua de poder a canvi de la millora de la qualitat democràtica de l'organització. És una mesura comparable a la política prou debatuda a l'actualitat de la limitació de mandats, però té l'avantatge afegida de resultar exemplificadora en relació a l'equitat de gènere a tots els àmbits de la societat.

Promocionarels espais de dones: Les xarxes de confiança masculines estan altament assentades i el caràcter relacional del poder no és dissoluble. Calen, doncs, xarxes de dones. És important no donar per garantides aquestes aliances. En un context simbòlic patriarcal, el fenomen de la solidaritat entre dones és tan cert com el de la misogínia femenina o la resistència al suport mutu entre dones. Aquesta xarxa, doncs, s'ha de cultivar. Els espais de dones representen una finestra d'oportunitat per a la creació i legitimitació de nous elements a l'agenda política, nous llenguatges, i noves formes de fer, necessaris per a la regeneració i el debat democràtic.

Realitzar plans de feminització de les institucions: Cal aprofitar l'impuls dels plans d'igualtat per a fer una passa més i realitzar plans de feminització (independentment del tamany de les institucions): no es tracta d'igualar la presència de les dones a les posicions habitualment masculines a les institucions, sinó de modificar les institucions mateixes, repensar-les en el seu conjunt per donar cabuda a actors polítics no tradicionals. Cal pensar integralment en tots els aspectes de les organitzacions que concentren poder social i ser conscients que canviar de dalt a baix les cultures organitzatives i aconseguir una realitat paritària estable als seus espais de decisió són, a llarg termini, dos elements indestriables.